

SOPHIA PERENNIS

The Semiannual Journal of Sapiential Wisdom and Philosophy

Vol. 17, Number 1, spring and summer 2020, Serial Number 37

Scientific-critical Edition of the "Risala Al-Niruziyya"

Niruziyya is a treatise by Ibn Sina on the interpretation of the Qur'an in which he aims to interpret the Qur'anic crossed letters according to his own philosophical principles and Hisab al-Jummal. Ibn Sina gives an introduction at the beginning of this treatise, where he describes it as a Nowruz gift to a person named "Sheikh Al-Amir Al-Sayyid Abi Bakr Muhammad bin Abdul Rahim". The name of the person to whom the treatise was presented is regarded as vague and at first glance does not fully correspond to those around Ibn Sina and his contemporaries. Thus, examining his identity is among the important aspects of this work. Other aspects of research in this work include evaluating Ibn Sina's method in interpreting the crossed letters and a historical study of the authorship of this work and its relationship with Ibn Sina's other works. However, the present study aims to assess the introduction and revised text, The textual and historical analysis of this treatise is discussed elsewhere because examining these cases and their publication along with the revised text of the treatise was out of the usual size of the studies.

Treatise on historical books

The name of Niruziyya is not observed in the list of biographical treatise (Avicenna, 1974), as well as the list of Ibn-Sina's works in most of the earlier translation books such as Ikhbar al-ulama, Nuzhat al-Arwah , Wafayat al-Ayan, Al-Wafi bi'l-Wafayat, and Oyun-Al-Anba although Ibn-Sina's name appears in the titles of most manuscripts and two ancient manuscripts dating to 1301 and 1303. It is worth noting that most of these sources are based on the list of biographical treatise, and some of them added a few cases to this list. Among the earlier books, only some manuscripts of Tatemeh Savan al-Hekma included the name of this work in the list of Ibn Sina's

works. Az-Zaree'a listed this treatise as one of Ibn-Sina's works and reported its manuscripts. In addition, Mahdavi reported this work as one of the indisputable works of Ibs-Sina.

Treatise title

In most of the available manuscripts, there is a special title for this treatise, among which lots of them selected "Niruziyya". Ibn-Sina's phrases in the introduction of the treatise confirms the compatibility of the titles with the text even if these titles are not considered to be for Ibn-Sina and are not regarded as additions to the copiers. In the introduction of this treatise, Ibn-Sina briefly considers the subject as the interpretation of the meanings of the syllabic letters, which appear at the beginning of some chapters of the Qur'an. In addition, he describes the treatise as a Nowruz gift to a person named Sheikh Al-Amir. Therefore, as lots of manuscripts reported, the title of the treatise can be considered as "Risala Al-Niruziyya" although this title may not be from Ibn-Sina.

Introducing previous editions of this work

There is no critical edition to the Risala Al-Niruziyya like lots of Ibn-Sina's works. This treatise was first typed in 1881 without being editioned and published in the collection of Tes' rasael fi al-hekma va al-tabiyat along with eight other treatises from Ibn-Sina.

Another edition of this treatise is observed in a collection entitled "Mabhath an al-ghova al-nafsaniyyah au ketab fi al-nafs ala sonnat al-ekhtesar" in Egypt in 1907.

Based on the title of the above collection in the recent edition, it includes the treatise of Al-nafs ala sonnat al-ekhtesar with edition of Edward Cornelius Fendic along with several other treatises of Ibn-Sina's works. Unlike the first treatise in this collection, it seems that the Risala Al-Niruziyya is not edited as it was printed in the collection of Tes' rasael, and is only the typesetting of one manuscript. "Al-risala al-sabe'ah" is listed in the title of this treatise, which is in the order of Tes' rasael although it is regarded as the fourth treatise in the above-mentioned collection. Therefore, the publisher of this collection did not even touch the title of the treatise in the previous edition and published it based on the Tes' rasael collection.

In addition to the aforementioned editions, this treatise was edited by Abdel Salam Haroun in 1991 and published in the second volume of the Nawader al-makhtutat collection.

The critical edition of this treatise based on five manuscripts as follows. (1) No. 935 of Philosophy, Dar al-kutub al-misriyyah, Egypt, (2) a manuscript from Ma'had al-makhtutat bi al-jameah al-arabiyyah (The Institute of Arabic Manuscripts) which is the microfilm of a manuscript in the Asefieh Library of Hyderabad, India, (3) manuscript No. 121, Majami teimour, Egypt, (4) manuscript No. 200, Hekmah teimour, Egypt, and (5) manuscript No. 387 of Philosophy which is the microfilm of a manuscript of Mutahif al-Britani.

A large number of inaccuracies are observed in the Risala Al-Niruziyya although it was editioned in this collection unlike previous editions. Thus, it should be editioned again due to the availability of other valid manuscripts.

Identified and reviewed manuscripts of Al-Niruziyya

In order to edit this treatise, twenty-one manuscripts were prepared and reviewed among the manuscripts, among which sixteen belong to domestic and five to foreign libraries. The summary of the prepared manuscripts and the title of the treatise in each of them are as follows.

Selected manuscripts and edition methods

After reviewing the above-mentioned manuscripts, four were selected as the best and most edit ones and were considered as the basis for edition. Among these four manuscripts, the oldest and most accurate one is the manuscript No. 4754 of Istanbul University (with the abbreviation "Da" in this edition) with the date of writing in 1303, from which the microfilm No. 232f of the University of Tehran was prepared. Due to some inaccuracies in this manuscript, it was regarded as the base of relative edition and the intermediate edition method was selected. Considering the content of the treatise and Ibn-Sina's other works, as well as the rules of Arabic grammar, the recordings of the "Da" manuscript were included in the text, except in the cases where their inaccuracies were obvious, and the recordings of other manuscripts were included in the critical system.

جاویدان خرد، شماره ۳۷، بهار و تابستان ۱۳۹۹، صفحات ۲۳۳ - ۲۵۳

تصحیح علمی - انتقادی رساله «النیروزیه»

لیلا کیان خواه*

سید حسین موسویان**

چکیده

«نیروزیه» نام رساله‌ای از ابن سینا در تفسیر قرآن کریم است. او در این رساله بر اساس مبانی مابعدالطبیعی حکمت سینوی و بر اساس حساب جمل، تلاش می‌کند تا تفسیری برای حروف مقطعه قرآن کریم ارائه کند. این تصحیح انتقادی بر پایه چهار نسخه برگزیده موجود در کتابخانه‌های دانشگاه استانبول، راغب پاشا، ملک و حمیدیه انجام شده است. در میان نسخه‌های برگزیده، نسخه موجود در مجموعه شماره ۴۷۵۴ دانشگاه استانبول (میکروفیلم شماره ۲۳۲ ف در دانشگاه تهران) کهن‌ترین و درست‌ترین است. نام کاتب این مجموعه روشن نیست، ولی کاتب تاریخ اتمام استنساخ را آخر ربیع‌الآخر سال ۷۰۲ درج کرده است.

کلیدواژه‌ها: نیروزیه، ابن سینا، تفسیر قرآن، حروف مقطعه.

* استادیار مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران. رایانامه: leilakiankhah@gmail.com
 ** استادیار مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران. رایانامه: s.h.mosavian@gmail.com
 تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۲/۴ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۲/۱۹

نیروزیه رساله‌ای از ابن‌سینا در تفسیر قرآن است که در آن بر اساس اصول فلسفی خویش و نیز بر اساس حساب جمل، تلاش می‌کند تا حروف مقطعه قرآنی را تفسیر کند. ابن‌سینا در ابتدای این رساله مقدمه‌ای ذکر می‌کند و در آنجا توضیح می‌دهد که این رساله را به رسم هدیه نوروزی به شخصی به نام «الشیخ‌الأمیر السید ابی بکر محمد بن عبدالرحیم» تألیف کرده است. نام کسی که رساله به او هدیه شده نامی مبهم است و در نگاه اول با اطرافیان و معاصران ابن‌سینا انطباق کامل ندارد؛ از این رو، بررسی و پژوهش در هویت وی از جمله جنبه‌های مهم این اثر است. از جمله ابعاد دیگر پژوهش در این اثر، تحقیق در روش ابن‌سینا در تفسیر حروف مقطعه و نیز بررسی تاریخی تألیف این اثر و ارتباط آن با سایر آثار ابن‌سینا است. اما از آن‌جا که بررسی این موارد و انتشار آن به همراه متن مصحح رساله افزون بر اندازه متعارف مقالات می‌شده است، مقاله حاضر به مقدمه تصحیح و متن مصحح اختصاص یافته، در مقاله دیگری به تحلیل متنی و تاریخی این رساله پرداخته می‌شود.

رساله در کتاب‌های تاریخی

با وجودی که نام ابن‌سینا در عناوین بیشتر نسخه‌های خطی تهیه‌شده و دو نسخه کهن متعلق به سال‌های ۷۰۰ و ۷۰۲ ق، به چشم می‌خورد، نام این رساله در فهرست رساله سرگذشت (Avicenna, 1974) و نیز فهرست آثار ابن‌سینا در اکثر کتاب‌های تراجم متقدم همچون *إنخبار العلماء* (قفطی، ۱۳۲۶، ۲۶۸-۲۷۳)، *نزهة الأرواح* (شهرزوری، ۲۰۰۷، ۳۶۷) و *فیات الأعیان* (ابن‌خلکان، ۱۹۶۸، ج ۲، ۱۵۷-۱۶۲)، *الوافی بالوفیات* (صفدی، ۱۴۰۱، ج ۱۲، ۴۰۴-۴۱۲) و *عیون الأنباء* (ابن‌ابی‌اصیبه، ۲۰۰۱، ج ۳، ۷۰-۱۱۷) دیده نمی‌شود. لازم به ذکر است که بیشتر این منابع فهرست رساله سرگذشت را مبنا قرار داده‌اند و برخی از آنها نیز موارد معدودی را به آن افزوده‌اند. در میان کتاب‌های متقدم، تنها برخی از نسخه‌های *تتمة صوان الحکمة* نام این اثر را در فهرست آثار ابن‌سینا آورده‌اند.^۱ الذریعة این اثر را در زمره آثار ابن‌سینا بر شمرده

^۱ گوتاس در کتاب *Avicenna and the Aristotelian Tradition* ضمن بررسی فهرست آثار ابن‌سینا، رساله نیروزیه را بر اساس برخی نسخ *تتمة صوان الحکمة*، به ابن‌سینا منسوب کرده است (Gutas, 2014, 409). گوتاس در این کتاب توضیح می‌دهد که برخی از نسخه‌های کتاب *تتمة صوان الحکمة*، علاوه بر دو فهرست موجود در رساله

و نسخه‌های خطی آن را گزارش کرده است (تهرانی، ۱۴۰۳، ج ۲۴، ۴۳۵). دکتر مهدوی نیز این اثر را در زمره آثار مسلم‌الانتساب ابن سینا گزارش کرده است (مهدوی، ۱۳۳۳، ۲۵۱).

عنوان رساله

در بیشتر نسخه‌های موجود، عنوان خاصی برای این رساله درج شده است که از میان آنها تعداد زیادی عنوان «نیروزیه» را برای آن ذکر کرده‌اند.^۱ حتی اگر این عناوین را از خود ابن سینا ندانیم، بلکه آن‌ها را افزوده مستنسخان بینگاریم، با نظر به عبارات ابن سینا در مقدمه رساله، می‌توان به هماهنگی عناوین درج شده با متن رساله پی برد. ابن سینا در مقدمه این رساله به اختصار موضوع رساله را تفسیر معانی حروف هجایی می‌داند که در آغاز برخی از سوره‌های قرآن آمده است (... وهو الإنشاء عن الغرض المضمن في الحروف الهجائية فواتح عدة من السور الفرقانية...) و علاوه بر این، توضیح می‌دهد که این رساله را به رسم هدیه نوری به شیخ‌الأمیر تقدیم کرده است (... وجعلتها هديتي النيروزية إليه). بنابراین، می‌توان عنوان رساله را همان‌گونه که بسیاری از نسخه‌ها گزارش کرده‌اند «الرسالة النيروزية» دانست؛ هرچند همان‌گونه که گفته شد، شاید این عنوان از خود ابن سینا نباشد.

معرفی چاپ‌های پیشین این اثر

از رساله نیروزیه، همانند بسیاری از آثار ابن سینا، تصحیحی محققانه موجود نیست. این رساله برای نخستین بار در سال ۱۲۹۸ق بدون اینکه تصحیح شده باشد، صرفاً

سرگذشت (SB: short bibliography; LB: long bibliography)، مشتمل بر فهرست مفصّلی (EB: extended bibliography) است که آثار دیگری از ابن سینا در آن درج شده است. قدیمی‌ترین این نسخه‌ها، نسخه مرادمالا/۱۴۰۸ است (Gutas, 2014, 401).

^۱ برای نمونه، می‌توان به این عنوان‌ها اشاره کرد: «الرسالة النيروزية في معاني الحروف الهجائية تصنيف الشيخ الرئيس» (تهران، ۲۳۲ف، سال کتابت: ۷۰۲ق) / «رسالة للشيخ الرئيس أبي علي بن الحسين بن عبدالله بن سینا البخاري النوروزية» (تهران، ۲۳۱ف، سال کتابت: ۷۰۰ق) / «رسالة النيروزية في معاني الحروف الهجائية التي في فواتح بعض السور الفرقانية للشيخ الرئيس ابن سینا رحمة الله عليه» (دانشگاه استانبول، ۱۴۵۸) / «رسالة في أسرار الحروف للشيخ أبي علي بن سینا رحمة الله عليه» (دانشگاه استانبول، ۳۳۲۸) / «الرسالة النيروزية للشيخ الرئيس أبو علي سینا» (دانشگاه تهران، ش ۷) / «رسالة النيروزية أيضاً له» (ایاصوفیا، ۴۸۵۳) / «هذه رسالة نيروزية» (احمد ثالث، ۳۴۴۷) / «الرسالة النيروزية للشيخ الرئيس» (ملک، ۴۶۵۷؛ مجلس، ۵۹۵؛ سنا؛ سپهسالار، ۱۲۱۶؛ مجلس، ۱۴۲۸؛ راغب پاشا، ۱۴۶۱؛ ملک، ۵۸۴۵) / «رسالة النيروزية» (مجلس، ۶۱۰).

حروف چینی شده و در مجموعهٔ تسع رسائل في الحكمة والطبیعیات به همراه هشت رسالهٔ دیگر از ابن سینا چاپ شده است.^۱

چاپ دیگر این رساله در مجموعه‌ای با عنوان «مبحث عن القوى النفسانية أو کتاب في النفس على سنة الاختصار» در سال ۱۳۲۵ ق در مصر است.^۲

همان گونه که از عنوان مجموعهٔ فوق در چاپ اخیر مشخص است، این مجموعه مشتمل بر رسالهٔ النفس على سنة الاختصار به تصحیح ادورد کرنیلیوس فنديک به همراه چند رسالهٔ دیگر از آثار ابن سینا است. بر خلاف نخستین رسالهٔ این مجموعه، به نظر می‌رسد رسالهٔ نیروزیه همانند چاپ آن در مجموعهٔ تسع رسائل، تصحیح شده نیست و تنها حروف چینی یکی از نسخه‌های خطی است. با آن که این رساله چهارمین رساله در مجموعهٔ یادشده است، در بخش عنوان این رساله «الرسالة السابعة» درج شده که مطابق ترتیب کتاب تسع رسائل است. بنابراین، ناشر این مجموعه حتی به شمارهٔ عنوان رساله در چاپ پیشین نیز دست نزده و آن را عیناً بر اساس مجموعهٔ تسع رسائل چاپ کرده است!

علاوه بر چاپ‌های یادشده، این رساله در سال ۱۴۱۱ ق توسط عبدالسلام هارون تصحیح و در جلد دوم مجموعهٔ نوادر المخطوطات چاپ شده است.^۳

مصحح این رساله را بر اساس پنج نسخه تصحیح کرده که اطلاعات آنها بر اساس توضیحات مصحح به شرح ذیل است: (۱) نسخهٔ شمارهٔ ۹۳۵ فلسفه، دارالکتب المصریة، مصر؛ (۲) نسخه‌ای از معهد المخطوطات بالجامعة العربیة که میکروفیلم نسخه‌ای در کتابخانهٔ آصفیه حیدرآباد هند است؛ (۳) نسخهٔ شمارهٔ ۱۲۱، مجامیع تیمور، مصر؛ (۴) نسخهٔ شمارهٔ ۲۰۰، حکمة تیمور، مصر؛ (۵) نسخهٔ شمارهٔ ۳۸۷ فلسفه که میکروفیلم نسخه‌ای از متحف البريطاني است.

۱ ابن سینا، تسع رسائل في الحكمة والطبیعیات، قسطنطنیة، مطبعة الجوانب، ۱۲۹۸ ق. این مجموعه در سال‌های بعد در مکان‌های دیگری از جمله بمبئی، قاهره، بیروت و قم تجدید چاپ شده است.

۲ ابن سینا، مبحث عن القوى النفسانية أو کتاب في النفس على سنة الاختصار، نشره و قدّم له: إدورد کرنیلیوس فنديک، جبیل، لبنان، مکتبة بیبلیون، ۱۳۲۵ ق.

۳ ابن سینا، الرسالة نیروزیة، در نوادر المخطوطات (المجلد الثاني)، تحقیق: عبدالسلام هارون، بیروت، دارالجبیل، ۱۴۱۱ ق.

هرچند که رساله نیروزیه در این مجموعه — بر خلاف چاپ‌های پیشین — تصحیح شده است، نادرستی‌های پرشماری در آن دیده می‌شود. از این رو، و نیز با نظر به دستیابی به نسخه‌های معتبر دیگر، بازتصحیح این اثر بایسته می‌نماید.

نسخه‌های شناسایی شده و بررسیده از نیروزیه

به منظور تصحیح این رساله، از میان نسخه‌های موجود در کتابخانه‌های داخلی و کتابخانه‌های خارج از ایران، بیست و یک نسخه تهیه و بررسی شده‌اند. از بین آنها شانزده نسخه متعلق به کتابخانه‌های داخلی و پنج نسخه متعلق به کتابخانه‌های خارجی است. شناسنامه کوتاه نسخه‌های تهیه شده و عنوان رساله در هر یک از آنها به قرار زیر است:

(نسخه‌های داخلی):

- ۱- شماره ۲۳۲/۶ ف دانشگاه تهران، (اونیورسیتیه ۴۷۵۴)، ربیع‌الآخر ۷۰۲: «رساله نیروزیه فی معانی الحروف الهجائیه»
- ۲- شماره ۲۱۱۴/۳ دانشگاه تهران: «رساله نیروزیه فی معانی الحروف الهجائیه»
- ۳- شماره ۶۱۰/۳ مجلس، تهران، قرن ۹: «رساله نیروزیه فی معانی الحروف الهجائیه»
- ۴- شماره ۸۹۶۰/۱۰ مجلس، تهران، عبدالصلاح گیلانی، ۱۰۶۰: «النیروزیه فی معانی الحروف الهجائیه»
- ۵- شماره ۱۴۲۸۰/۳۴ مجلس، تهران، ۱۰۸۰، سرای شاهپور: «الرساله نیروزیه»
- ۶- شماره ۵۹۵/۲ سنا، تهران، محمد رفیع حسینی مشهدی، قرن ۱۱: «رساله نیروزیه فی معانی الحروف الهجائیه (فواتح السور، أسرار الحروف)»
- ۷- شماره ۲۹۳۸/۵ مجلس، تهران، قرن ۱۱: «رساله نیروزیه فی معانی الحروف الهجائیه»
- ۸- شماره ۵۲۸۳/۸۰ مجلس، تهران، قرن ۱۱: «رساله نیروزیه فی معانی الحروف الهجائیه»
- ۹- شماره ۹۲۹۴/۱۸ مجلس، تهران، قرن ۱۱: «رساله نیروزیه فی معانی الحروف الهجائیه»
- ۱۰- شماره ۵۱۳۸/۶ مجلس، تهران، قرن ۱۲: «رساله نیروزیه فی معانی الحروف الهجائیه»
- ۱۱- شماره ۲۸۶/۳۷ مرعشی، قم، شاه مراد فراهانی، ۱۰۷۲ هجری: «رساله نیروزیه فی معانی الحروف الهجائیه»
- ۱۲- شماره ۴۶۹۴/۱۵ ملک، تهران، عبدالقادر اردوبادی، ذیحجه ۱۰۲۱، شیراز: «رساله نیروزیه»
- ۱۳- شماره ۴۶۵۷/۹ ملک، تهران: «رساله نیروزیه»

۱۴- شماره ۴۶۸۱/۷ ملک، تهران، محمد قاسم بن بهزاد، قرن ۱۱: «رساله نیروزیّه»

۱۵- شماره ۵۸۴۵/۴ ملک، تهران، قرن ۱۱ و ۱۲: «رساله نیروزیّه»

۱۶- شماره ۱۲۱۶/۲۶ سیهسالار، تهران: «رساله نیروزیّه فی معانی الحروف الهجائیّه»

(نسخه‌های خارجی):

۱۷- شماره ۱۴۴۸/۵۷ حمیدیه، استانبول: «الرساله نیروزیّه»

۱۸- شماره ۴۸۹۴/۸ نور عثمانیه، استانبول: «رساله نیروزیّه»

۱۹- شماره ۱۴۶۱/۷ راغب پاشا، استانبول: «الرساله نیروزیّه»

۲۰- شماره ۱۴۵۸/۱۵ دانشگاه استانبول: «الرساله نیروزیّه فی معانی الحروف الهجائیّه التي فی فواتح

بعض السور الفرقائیّه للشیخ الرئیس ابن سینا رحمة الله»

۲۱- شماره ۳۴۴۷/۴۷ احمد ثالث، استانبول: «رساله نیروزیّه»

نسخه‌های برگزیده و شیوه تصحیح

پس از بررسی نسخه‌های یادشده، چهار نسخه به عنوان نسخه‌های برتر و صحیح‌تر برگزیده شده و مبنای تصحیح قرار گرفته‌اند. در میان این چهار نسخه، کهن‌ترین و درست‌ترین نسخه‌ها نسخه شماره ۴۷۵۴ دانشگاه استانبول (با کتبه‌نوشت «دا» در این تصحیح) با تاریخ کتابت ۷۰۲ ق است که میکروفیلم شماره ۲۳۲ ف دانشگاه تهران از روی آن تهیه شده است؛ با این حال، نادرستی‌هایی در این نسخه دیده می‌شود. از همین رو، این نسخه را اساس نسبی تصحیح قرار داده و شیوه تصحیح بینابین را برگزیده‌ایم؛ به این صورت که با توجه به محتوای رساله و محتوای دیگر آثار ابن سینا و نیز قواعد صرف و نحو عربی، ضبط‌های نسخه «دا» را جز در مواردی که نادرستی آنها آشکار می‌نمود در متن نهاده و ضبط نسخه‌های دیگر را در سازواره انتقادی آورده‌ایم.

شناسنامه و برخی از ویژگی‌های چهار نسخه برگزیده چنین است:

۱. نسخه دانشگاه استانبول / میکروفیلم دانشگاه تهران (کتبه‌نوشت «دا»):

این نسخه دفتری است از مجموعه شماره ۴۷۵۴ دانشگاه استانبول، در ۱۱۴ برگ که هر صفحه آن حدود ۱۶ سطر دارد. رساله نیروزیّه ششمین رساله در این مجموعه است. این نسخه به خط نسخ خوش و خوانا نوشته شده است. کاتب ناشناس این مجموعه تاریخ اتمام استنساخ را آخر ربیع‌الآخر سال ۷۰۲ درج کرده است. میکروفیلم این مجموعه به

شماره ۲۳۲ ف در دانشگاه تهران وجود دارد. چنان‌که پیش‌تر گفته‌ایم، این نسخه کهن‌ترین نسخه در میان نسخه‌های تهیه‌شده است و نسبت به دیگر نسخه‌ها نادرستی‌های کمتری دارد. از ویژگی‌های ارزشمند این نسخه درج نسخه‌بدل‌ها و گاهی وجود برخی توضیحات در حواشی آن است.

۲. نسخه کتابخانه حمیدیه (کوتاه‌نوشت «حم»):

این نسخه در مجموعه‌ای ۶۵۸ صفحه‌ای به شماره ۱۴۴۸ از کتابخانه حمیدیه (استانبول)، مشتمل بر آثاری از ابن‌سینا — از جمله کتاب‌های *نجات*، *اشارات*، *عیون‌الحکمة* و دانش‌نامه‌ی علائی —، قرار دارد. هر صفحه این مجموعه حدود بیست سطر دارد و به خط نستعلیق خوش و خوانا نوشته شده است، و آغاز هر اثر و عناوین فرعی آن با رنگ قرمز کتابت شده‌اند. نام کاتب و تاریخ کتابت این مجموعه روشن نیست. فهرست آثار این مجموعه در انتهای مجموعه ذکر شده و اولین اثر آن کتاب *النجاة* و آخرین اثر «رسالة في تعريف الحكمة وأقسامها» است. رساله نیروزیه پنجاه‌وهفتمین اثر در این مجموعه است. در حواشی این نسخه نیز نسخه‌بدل‌ها و گاهی توضیحاتی یادداشت شده است.

۳. نسخه کتابخانه راغب پاشا (کوتاه‌نوشت «غب»):

این نسخه هفتمین دفتر از مجموعه شماره ۱۴۶۱ کتابخانه راغب پاشا (استانبول) است. این مجموعه ۳۹۷ صفحه‌ای به خط نستعلیق در صفحات بیست‌ویک سطر نوشته شده است، که نه کاتب آن مشخص است و نه تاریخ دقیق کتابت آن. با آن‌که در این نسخه نادرستی‌هایی به چشم می‌خورد، نسبت به دیگر نسخه‌ها از دقت و صحت بیشتری برخوردار است. تاریخ کتابت این نسخه دقیقاً روشن نیست، ولی بر اساس شواهد تاریخی می‌توان گفت که این نسخه پیش از سال‌های ۹۹۶ تا ۱۰۲۶ هجری قمری کتابت شده است.^۱

۴. نسخه کتابخانه ملک (کوتاه‌نوشت «مل»):

^۱ بر اساس شواهد تاریخی، این نسخه در فاصله زمانی پس از نیمه نخست سده هشتم و پیش از دوران حکومت شاه عباس اول (۹۹۶-۱۰۳۸) و سلطان احمد خان اول (۱۰۱۲-۱۰۲۶) کتابت شده است. نگاه کنید به مقدمه مصحح در: فارابی، ۱۳۹۲، ۲۸-۳۰.

این نسخه پانزدهمین دفتر از مجموعه شماره ۴۶۹۴ کتابخانه ملی ملک است. این مجموعه ۶۶۰ صفحه دارد که در سال ۱۰۲۱ به خط نستعلیق بی‌نقطه در صفحات بیست‌وسه سطری و به‌دست عبدالقادر اردوبادی کتابت شده است. این نسخه از نسخه‌های دیرینه محسوب نمی‌شود، ولی از صحت و دقت بالایی برخوردار است. واژه‌های این نسخه، جز در موارد بسیار اندک، به صورت بی‌نقطه نوشته شده است؛ و از این رو، نمی‌توان از آن در برطرف کردن بسیاری از ابهامات خوانشی نسخه‌های دیگر بهره جست. اما نکته بسیار مهم این است که کاتب در جایی که نقطه‌گذاری حروف تعیین‌کننده است، از این کار دریغ نکرده است؛ به عنوان مثال، در عبارت «لأنّ هـ في حـ یه» که نقطه «ج» تعیین‌کننده است، نقطه آن را درج کرده است. عدم درج نقطه «ج» در بسیاری از نسخه‌ها موجب اشتباه خوانندگان و مستسخان بعدی شده است، به‌گونه‌ای که تعداد زیادی از نسخه‌ها این عبارت را به صورت «لأنّ هـ في حـ یه» ضبط کرده‌اند که با مقدار عددی این حروف مطابقت ندارد؛ ولی کاتب این مجموعه با نهایت دقت و التفات به مقدار عددی حروف، در این مورد ضروری و موارد شبیه به آن، به‌درستی نقطه‌ها را نگاشته است.

الرسالة النيروزية^١

بسم الله الرحمن الرحيم

هذه الرسالة في معاني الحروف الهجائية التي في فواتح بعض السور الفرقانية كثيرة الفوائد. فأقول: ^٢ كل تنزع همتته إلى خدمة نيروز مولانا الشيخ الأمير السيد أبي بكر محمد بن عبد الرحيم ^٣ - أدام الله عزه ^٤ - بتحفة تجود^٥ بها ذات يده. ولما رغبت في أن أكون واحد القوم^٦ وتابعاً^٧ للسواد الأعظم في إقامة الرسم، وكانت حالي تُفعدني عن إهداء تحفة دنياوية

١ دا: + في معاني الحروف الهجائية تصنيف الشيخ الرئيس أبي علي الحسين بن عبد الله ابن سينا رحمه الله/ حم، غب: + للشيخ الرئيس كتب إلى الشيخ أبي بكر محمد بن عبيد (حم: + رحمهما الله تعالى)/ مل: رسالة النيروزية للشيخ الرئيس.

٢ دا: + قال الرئيس أبو علي الحسين ابن عبد الله بن سينا رحمه الله.

٣ حم، غب، مل: - هذه الرسالة ... فأقول/ مل: + الرسالة النيروزية للشيخ الرئيس في الإنشاء عن الغرض المضمرة في الحروف الهجائية فواتح عدة سور الفرقانية مقسومة على فصول ثلاث: الفصل الأول ... (ح: رأيت في بعض المجاميع أن أول هذه الرسالة هكذا: كل تنزع ... إلى فصول ثلاثة. نقلت من كتب سيد أعظم الحكماء الأمير غياث الدين منصور قدس سره).

٤ دا، مل (ل): + به/ نزع إلى الشيء: ذهب إليه واشتاق (المصباح المنير)؛ نزع إلى: نزعاً: هدف إلى شيء ورمى إليه وجعله غايته: «نزع إلى الكمال»؛ حن واشتاق: «نزع إلى أهله» (المنجد في اللغة العربية المعاصرة).

٥ حم: الأمين.

٦ حم، مل (ل): عبد الله/ غب: - أبي بكر محمد بن عبد الرحيم.

٧ مل (ل): - أدام الله عزه.

٨ مل (ل): تخوذ.

٩ مل (ل): القوه.

١٠ حم، غب: ومتابعاً/ مل (ل): - وتابعاً.

تشاكل خزائنه الكريمة، ورأيت الحكيم^١ أفضل مرغوب فيه وأجل متحف به، لا سيما الحكمة الإلهية وخصوصاً ما كان حكماً^٢ ملياً^٣، ثم ما^٤ كان يكشف^٥ سرّاً هو من أغمض أسرار الحكمة^٦ والملة، وهو الإنباء عن الغرض المضمّن^٧ في الحروف الهجائية^٨ فواتح عدّة من السور الفرقائية؛ اتخذت في رسالة وجعلتها^٩ هديتي نیروزيّة إليه. فإنّ أفضل الهدية^{١٠} وأشرف التحف الحكمة. ووثقت بلطف موقعه من نفس مولاي الشيخ الأمير^{١١} السيد^{١٢} — أدام الله عزّه.

وألّفت هذه الرسالة مقسومة إلى ثلاثة فصول^{١٣}. الأول^{١٤}: في ترتيب الموجودات والدلالة على خاصية كل مرتبة في^{١٥} مراتبها؛ الثاني^{١٦}: في الدلالة على كيفية دلالة الحروف عليها؛ الثالث^{١٧}: في^{١٨} الغرض. وبالله التوفيق^{١٩}.

الفصل الأول: في ترتيب الموجودات

١ غب: الحكمة.

٢ مل (ح): حكيماً.

٣ دا (ح): ملياً أي شرعياً.

٤ غب، مل (ل): - ما.

٥ مل (ح): نكشف.

٦ غب: سرّاً من أسرار غوامض الحكمة (ل): هو من أغمض أسرار الحكمة.

٧ مل (ل): المتضمّن.

٨ حم، غب: الجائية.

٩ مل (ل): جعلته.

١٠ حم، غب: الهدايا الهداية.

١١ غب، مل: - الأمير/ حم: الأمين.

١٢ حم، غب: - السيد.

١٣ حم، مل (ل): إلى فصول ثلاثة.

١٤ حم، غب، مل: الفصل الأول.

١٥ حم: من.

١٦ حم، غب، مل: الفصل الثاني.

١٧ حم، غب، مل: الفصل الثالث.

١٨ دا: - في.

١٩ حم، غب: - وبالله التوفيق.

والدلالة على خاصية كل مرتبة في مراتبها^١

واجب^٢ الوجود - وهو الله تعالى^٣ - هو^٤ مبدع المبدعات^٥ ومنشئ الكل^٦، وهو ذات لا يمكن أن يكون متكثرًا أو متغيرًا أو متحيزًا أو متقومًا بسبب في ذاته أو مباين لذاته^٦. ولا يمكن أن يكون وجودًا في مرتبة وجوده، فضلاً عن أن يكون فوقه؛ ولا وجودًا غيره ليس هو المفيد إياه^٧ قوامه، فضلاً عن أن يكون مستفيداً عن وجود غيره وجوده؛ بل هو ذات هو الوجود^٨ المحض والحق^٩ المحض والخير المحض والعلم المحض والقدرة المحض والحياة المحض^{١٠}، من غير أن يدلّ بكلّ واحد^{١١} من هذه الألفاظ على معنى مفرد على حدة؛ بل المفهوم منها عند الحكماء^{١٢} معنى وذات واحد^{١٣}. ولا يمكن أن يكون في مادة أو يخالطه^{١٤} ما بالقوة أو يتأخر عنه شيء من أوصاف جلالته^{١٥} ذاتياً أو فعلياً.

وأول ما يبدع عنه عالم العقل. وهو جملة تشتمل على عدّة^{١٦} من الموجودات، قائمة بلا موادّ خالية عن القوة^{١٧} والاستعداد، عقول ظاهرة^{١٨} وصور باهرة؛ ليس في طباعها^{١٩} أن تتغير أو

١ حم، غب، مل: - ترتيب ... مراتبها.

٢ حم: مراتب/ مل: - واجب.

٣ حم، غب، مل: - وهو الله تعالى.

٤ حم، غب: وهو/ مل: فهو.

٥ حم: المبدع الأول (= مبدع المبدعات).

٦ دا: في ذاته.

٧ حم، غب، مل: + و.

٨ غب: الجود.

٩ مل: والوجود (ل: والحق).

١٠ دا: المحض.

١١ مل: لكلّ واحدة (= بكلّ واحد).

١٢ مل: وعن الكلّ (= عند الحكماء) (ل: عند الحكماء).

١٣ دا: - و.

١٤ دا: مخالطة.

١٥ حم، غب: جلاله.

١٦ غب: عشرة (ل: عدّة).

١٧ مل (ل): العدّة.

١٨ غب، مل: طاهرة.

١٩ مل: طباعها (ل: طباعها).

تتكثّر أو تتحيّز. كلّها مشتاق إلى ١ الأول والاقْتداء به والإظهار لأمره ٢ والالتذاذ بالقرب العقليّ منه سرمد الدهر على نسبة واحدة.

ثمّ العالم النفسيّ. وهو يشتمل على جملة كثيرة من ذوات معقولة ليست مفارقة الموادّ كلّ المفارقة^٣؛ بل هي ملابسة لها^٤ نوعاً من الملابسة، وموادّها موادّ ثابتة سماوية. فلذلك هي أفضل الصور المادّيّة، وهي مدبّرات الأجرام^٥ الفلكيّة وبواسطتها للعنصريّة^٦. ولها في طباعها^٧ نوع من التغيّر ونوع من التكتّز، لا على الإطلاق. وكلّها عشاق للعالم العقليّ، لكلّ عدّة مرتبطة في جملة منها ارتباطاً^٨ بواحدٍ من العقول^٩. فهو عاقل ١٠ على المثال الكلّيّ المرتسم في ذات مبدئه المفارق مستفاداً^{١١} عن ذات الأول^{١٢}.

ثمّ عالم الطبيعة. و^{١٣} يشتمل على قوى سارية في الأجسام، ملابسة للمادّة على التمام؛ تفعل فيها الحركات والسكنات^{١٤} الذاتيّة، وترقى^{١٥} عليها الكمالات الجوهرية على سبيل التسخير. فهذه القوى كلّها فعالة^{١٦}.

وبعدّها العالم الجسمانيّ. وهو ينقسم إلى أثيريّ وعنصريّ. وخاصيّة الأثيريّ استدارة الشكل والحركة واستغراق الصورة^{١٧} للمادّة وخلوّ الجوهر عن المضادّة. وخاصيّة العنصريّ

١ مل: + الحقّ.

٢ حم، غب، مل: + واقف من قربه.

٣ مل: المفارق (ل: قة).

٤ دا: ملابستها/ مل: ملابسها.

٥ غب: + السماوية.

٦ حم، غب، مل: وبواسطتها العنصريّة.

٧ مل: طبائعها.

٨ دا: ارتباطا.

٩ حم، غب: + العشرة/ مل: + العشرية.

١٠ دا، مل: عامل.

١١ دا: مستفاد.

١٢ حم، غب، مل: + الحقّ.

١٣ مل: + هو.

١٤ مل: السكنات.

١٥ حم: يرتقى/ غب: تُوفى.

١٦ دا، مل: فعّال.

١٧ غب: الصور.

التهيؤ للأشكال المختلفة والأحوال المتغيرة وانقسام المادة بين^١ الصورتين المتضادتين، أَيْتَهُمَا^٢ كانت بالفعل كانت الأخرى^٣ بالقوة؛ وليس وجود إحداهما لها^٤ وجوداً سرمدياً، بل وجوداً زمانياً. ومبادؤه^٥ الفعالة^٦ فيه هي^٧ القوى السماوية بتوسط الحركات. ويسبق كماله^٨ الأخير أبداً ما^٩ بالقوة، ويكون ما هو أول فيه بالطبع آخراً في الشرف والفضل. ولكل واحدة من القوى المذكورة اعتبار بذاته واعتبار بالإضافة إلى تاليه^{١٠} الكائن عنه^{١١}. ونسبة^{١٢} الثواني كلها إلى الأول^{١٣} بحسب الشركة نسبة الإبداع؛ وأما على التفصيل، فيخص^{١٤} العقل^{١٥} بنسبة^{١٦} الإبداع. ثم إذا قام متوسط^{١٧} بينه وبين^{١٨} الثالث، صارت^{١٩} له نسبة الأمر واندرج فيه^{٢٠} النفس. ثم كان بعده نسبة^{٢١} الخلق؛ والأمور العنصرية بما هي كائنة فاسدة نسبة^{٢٢} التكوين. والإبداع يختص^{٢٣} بالعقل^{٢٤}، والأمر يفيض منه إلى النفس، والخلق يختص^{٢٥} بالموجودات

١ دا: من.

٢ دا، غب، مل: أيتهما.

٣ مل: الآخر.

٤ مل: أحدهما.

٥ دا: للأخرى.

٦ غب: مباديها (ل: مبادئها).

٧ دا، مل (ل): الفعالية.

٨ حم، مل: من / حم (ل): هي.

٩ دا: ويبقى كماله (= ويسبق كماله).

١٠ دا: + هو.

١١ دا: ثانيه (ل: تاليها) / غب: ما يليه (ل: تاليه).

١٢ دا (ل): عنها.

١٣ غب: ونسب / مل (ل): وبسبب.

١٤ حم، غب: الأول.

١٥ دا: فتحص (ل: فتحص).

١٦ مل (ل): الفعل.

١٧ دا (ل)، حم، مل: نسبة.

١٨ مل: متوسطاً.

١٩ دا: + الثواني و.

٢٠ حم، غب، مل: صار.

٢١ حم، غب، مل: + معه.

٢٢ مل: فنسبة (ل: نسبه).

٢٣ مل: بالفعل.

الطبیعیة و یعمّ^١ جمیعها^٢، والتکوین یختصّ بالکائنة الفاسدة منها. وإذا كانت الموجودات بالقسمة الکلیّة إمّا روحانیة وإمّا جسمانیة، فالنسبة الکلیّة للمبدأ^٣ الحقّ إليها أنّه الذی له الأمر والخلق؛ فالأمر متعلّق بكلّ^٤ ذی إدراک، والخلق^٥ بكلّ ذی تسخیر. وهذا هو غرضنا فی الفصل الأوّل.

الفصل الثانی: فی الدلالة علی کیفیة دلالة الحروف علیها^٦

من الضرورة أنّه إذا أريد^٧ الدلالة علی هذه المعانی^٨ بما هي^٩ ذوات من الحروف أن يكون الأوّل منها فی الترتیب القديم – وهو ترتیب «ابجد هوز»^{١٠} – دالّاً علی الأوّل وما يتلوّه علی ما يتلوّه، وأن يكون الدالّ علی هذه المعانی بما هي^{١١} ذوات من الحروف متقدّماً^{١٢} علی الدالّ علیها من جهة ما هي مضافة.

وأن يكون المعنى الذی یرتسم من إضافة بین اثین منها مدلولاً علیّه بالحرف الذی یرتسم من ضرب الحرفین^{١٣} الأوّلین أحدهما فی الآخر، أعني ما يكون من ضرب عددي الحرفین أحدهما فی الآخر؛ وأن يكون ما يحصل من العدد الضرب^{١٤} مدلولاً علیّه بحرف واحد مستعملاً فی هذه الدلالة – مثل «ي» الذی هو من ضرب «ه» فی «ب»^{١٥}، وما

١ دا: یقیم.

٢ حم، غب، مل (ل): لجمیعها.

٣ مل: إلى المبدأ.

٤ مل: لكلّ.

٥ مل: + متعلّق.

٦ حم، غب، مل: - فی الدلالة ... علیها.

٧ غب: أريدت.

٨ غب: المراتب.

٩ دا، غب، مل: هو.

١٠ غب: «ابجد هوزح ط».

١١ دا، غب، مل: هو.

١٢ دا: مقدّماً.

١٣ دا: الجزئین.

١٤ مل: عدد الضربین.

١٥ مل: «ب» فی «ه» (ل): «ه» فی «ب».

يصير مدلولاً عليه^١ بحرفين - مثل «يه» الذي هو من ضرب «ج»^٢ في «ه» - مُطَّرَحاً^٣؛ لأنّه مشكّكٌ يوهِم دلالة كلِّ واحد من «ى» و«ه»^٤ بنفسه، ويقع هذا الاشتباه في كلِّ حرفين مجتمعين لكلِّ واحد منهما خاصُّ دلالة في حدّ نفسه.

وأن يكون الحرف الدالّ على مرتبة من جهة أنّها بواسطة^٥ مرتبة قبلها هو ما يكون من جميع^٦ حرفي المرتبتين.

فإذا تقرّر هذا، فإنّه ينبغي ضرورة أن يدلّ^٧ بـ«ا» على البارئ^٨ وبـ«ب» على العقل وبـ«ج» على النفس وبـ«د» على الطبيعة؛ هذا إذا أخذت بما هي ذوات. ثمّ بـ«ه» على البارئ^٩ وبـ«و» على العقل وبـ«ز» على النفس وبـ«ح» على الطبيعة؛ هذا أخذت بما هي مضافة إلى ما دونها. ويبقى^{١٠} «ط» للهيولى وعالمه^{١١}؛ وليس له وجود بالإضافة إلى شيء تحته.

وبعد^{١٢} رتبة الآحاد^{١٣} يكون «الإبداع»^{١٤}، وهو من إضافة الأول إلى العقل^{١٥} - والعقل ذات^{١٦} غير مضاف^{١٧} بعده^{١٨} - مدلولاً عليه بـ«ى»^{١٩}؛ لأنّه من ضرب «ه» في «ب». ولا تصحّ^{٢٠} تصحّ^{٢١} إضافة^{٢٢} البارئ^{٢٣} أو العقل^{٢٤} إلى النفس^{٢٥}. إذ ليس^{٢٦} عدداً يدلّ عليه بحرف واحد؛ لأنّ

١ مل: إليه (ل: عليه).

٢ غب: «ح» / مل (ل): «د» في «ه».

٣ قول مطّرح: لا يُلتفت إليه (تاج العروس).

٤ دا، غب: مشكل.

٥ دا (ل): وفي نسخة من «ى» «آ» «ه» / مل (ل): «د».

٦ غب: بوساطة.

٧ دا، مل: جمع.

٨ دا: تدلّ.

٩ غب: + عزّ وجلّ.

١٠ غب: + تعالى.

١١ دا: تبقى.

١٢ دا: عالمها.

١٣ غب: تنفد/ حم، مل (ل): ينفد/ مل: يبعد.

١٤ مل: + و.

١٥ مل (ل): للإبداع.

١٦ مل: العقل إلى الأول (ل: الأول إلى العقل).

١٧ دا: - ذات

لأنَّ «ه» في «ج» ١٠ «يه» و«و» في «ج» ١١ «يح» ١٢. ويكون «الأمر»، وهو من إضافة الأول إلى العقل - والعقل ١٣ مضاف ١٤ - مدلولاً عليه بـ«ل» ١٥ وهو من ضرب «ه» في «و». ويكون «الخلق»، وهو من إضافة الأول إلى الطبيعة - مضافةً ١٦ مدلولاً عليه بـ«م» ١٧؛ لأنَّه من ضرب «ه» في «ح» ١٨. ويكون «التكوين»، وهو من إضافة الباري إلى الطبيعة - وهي ذات ١٩ - مدلولاً عليه بـ«ك»؛ لأنَّه من «ه» في «د» ٢٠.

ويكون جميع ٢١ نسبي «الأمر» و«الخلق» - أعني ترتيب الخلق بواسطة الأمر، أعني «ل» و«م» - مدلولاً عليه بحرف «ع». و[يكون] جميع ٢٢ نسبي «الخلق» و«التكوين» كذلك - أعني «م» و«ك» - مدلولاً عليه بـ«س». ويكون مجموع ٢٣ نسبي طرفي الوجود

١ حم، غب، مل: لا مضاف/ مل (ل): لا يضاف.

٢ دا، حم، غب: بعد

٣ مل: ب/ دا (ل): وفي نسخة والعقل ذات لأنَّه مضاف إلى ما بعده مدلولاً عليه بالياء.

٤ حم، غب: لا يصحّ.

٥ حم، غب، مل: لإضافة.

٦ مل: + إلى العقل (ل: + لا يضاف).

٧ دا: - أو العقل (ل): وفي نسخة ولا تصحّ لإضافة الباري أو العقل أو النفس).

٨ دا (ل): وفي نسخة ولا تصحّ لإضافة الباري أو العقل أو النفس.

٩ حم، غب، مل: - إذ ليس.

١٠ دا، غب: «ح».

١١ دا، غب: «ح».

١٢ مل: «يح».

١٣ حم، مل: - والعقل.

١٤ حم، غب، مل: مضافاً «ل».

١٥ حم، غب، مل: - مدلولاً عليه بـ«ل».

١٦ غب، مل: + م.

١٧ حم، غب، مل: - مدلولاً عليه بـ«م».

١٨ مل: «ج»/ حم، غب: + لأنَّ الحاء دالة على الطبيعة مضافة/ م: + لأنَّ الحاء دلالة الطبيعة مضافة.

١٩ مل: ذوات.

٢٠ حم، غب: - لأنَّه من «ه» في «د».

٢١ دا: جمع.

٢٢ دا: عن/ حم: جمع.

٢٣ مل: مدلول (ل: مجموع).

أعني «ل» و«ك»^١ مدلولاً عليه ب«ن». ويكون جميع نسب «الأمر» و«الخلق» و«التكوين» — أعني «ل» و«م» و«ك» — مدلولاً عليه ب«ص»^٢. ويكون اشتغال الجملة في «الإبداع» — أعني^٣ «ى» في نفسه — «ق»^٤، وهو أيضاً من جميع^٥ «ص» و«ى». ويكون ردّها إلى الأوّل الذي هو مبدأ الكلّ ومنتهاه^٦ على أنّه أوّل وآخر — أعني فاعلاً^٧ وغاية^٨، كما بيّن^٩ في الإلهيات^{١٠} — مدلولاً عليه ب«ر»^{١١} ضعف «ق». وذلك غرضنا في هذا الفصل.

الفصل الثالث: في الغرض^{١٢}

فاذا تقرّر^{١٣} ذلك، فأقول^{١٤}: إنّ المدلول عليه ب«الم» هو القسّم بالأوّل ذي «الأمر» و«الخلق». وب«المر»^{١٥} القسّم بالأوّل ذي «الأمر» و«الخلق»^{١٦} الذي هو الأوّل والآخر^{١٧} والمبدأ الفاعلي^{١٨} والمبدأ الغائيّ جميعاً. وب«المص» القسّم بالأوّل ذي «الأمر» و«الخلق»^{١٩} ومنشئ الكلّ. وب«ص» القسّم بالعناية الكلّيّة. وب«ق» القسّم ب«الإبداع»

١ دا: «ى» و«م» (ل: وفي نسخة أعني «ل» و«ك») / مل: «ك» و«ل».

٢ غب: بحرف «ص».

٣ غب: عن (ل: أعني) / مل: يعني.

٤ مل (ح): «ن».

٥ دا، مل: جمع.

٦ مل: منتهية (ل: منتهية).

٧ غب: الفاعل / مل: فاعل.

٨ غب: الغاية.

٩ حم: تبيّن.

١٠ دا: - على أنّه أوّل وآخر ... الإلهيات.

١١ غب: بحرف «ر» / حم: - ب«ر».

١٢ غب، مل: - في الغرض.

١٣ مل: تقرّرنا.

١٤ مل: فنقول.

١٥ دا: «أ» «م» «ر» / مل: + و.

١٦ مل: الخلق والأمر.

١٧ غب، مل: + الأمر والخلق.

١٨ مل: الفاعل.

١٩ مل: ذي الخلق والأمر.

المشتمل على الكلّ بواسطة^١ «الإبداع» المتناول للعقل. وبـ«كهيعص» القسّم بالنسبة التي لـ«ك» - أعني عالم التكوين - إلى المبدأ الأول بنسبة^٢ «الإبداع» الذي هو «ى»، ثمّ «الخلق» بواسطة^٣ «الإبداع» صائراً لوقوع؛ الإضافة بسبب النسبة «أمرأ» وهو «ع»، ثمّ «التكوين» بواسطة «الخلق» و«الأمر»^٤ وهو «ص»؛ فبين «ك»^٥ و«ه» ضرورة نسبة الإبداع، ثمّ نسبة «الخلق» و«الأمر»، ثمّ نسبة «التكوين» و«الخلق» و«الأمر». و«يس» قسّم بأول «الفيض» وهو «الإبداع»، وآخره وهو «الخلق» المشتمل على^٦ «التكوين». و«حم» قسّم بالعالم الطبيعيّ الواقع في «الخلق». و«حمعسق» قسّم بمدلول وساطة «الخلق» في وجود العالم الطبيعيّ^٧ بنسبة^٨ «الخلق» إلى «الأمر» ونسبة «الخلق» إلى «التكوين»، بأن يأخذ^٩ من هذا ويؤدّي^{١٠} إلى ذلك فيتّم به^{١١} «الإبداع» الكلّي^{١٢} المشتمل على العوالم كلّها؛ فإذا أخذت^{١٣} على الإجمال، لم تكن^{١٤} لها نسبة إلى الأول غير «الإبداع» الكلّي الذي يدلّ عليه بـ«ق». و«طس» قسّم^{١٥} بالعالم^{١٦} الهيولانيّ الواقع في «التكوين» الواقع في «الخلق». و«طسم» قسّم بالعالم الهيولانيّ الواقع في «الخلق» المشتمل على «التكوين» وبـ«الأمر»

١ غب: بوساطة.

٢ دا، غب، مل: بنسب/ مل (ل): بنسبة.

٣ حم: بوساطة.

٤ دا: بوق/ حم، غب: بوقوع.

٥ غب: الأمر والخلق.

٦ مل (ل): + و«ا».

٧ حم، غب، مل: - الخلق المشتمل على.

٨ حم، غب: + الواقع بالخلق بينه وبين الأمر بنسبة/ م: + بالخلق بينه وبين الأمر بنسبة.

٩ حم، غب: نسبة.

١٠ غب: تأخذ.

١١ غب: تؤدّي.

١٢ دا: + الإبداع وقسم بـ.

١٣ مل (ل): الإلهي.

١٤ غب، مل: فإتها.

١٥ مل (ل): أخذتها.

١٦ دا، حم، مل: لم يكن.

١٧ غب، مل: يمين.

١٨ دا: بعالم.

الواقع في «الإبداع»^١. و«ن» قَسَم بعالم «التكوين» وعالم «الأمر»، أعني مجموع «ك» و«ل»^٢.

ولم^٣ يمكن^٤ أن تكون^٥ للحروف دلالة على^٦ غير هذه^٧ البتة. ثم بعد هذا أسرار تحتاج^٨ إلى المشافهة.

والله^٩ تعالى يمدّ في بقاء الشيخ^{١٠} الأمير^{١١} السيّد، وبيارك^{١٢} له في نعمه^{١٣} عنده، ويجعلني ممّن يوفّق لقضاء أياديه بمَنّه وسعة رحمته^{١٤}. والحمد لله^{١٥} أولاً وآخراً وظاهراً وباطناً، وصلاته وبركاته على سيّدنا^{١٦} محمّد النبي^{١٧} وآله الطاهرين وصحبه أجمعين^{١٨}.

١ حم، غب، مل: - الواقع في «الخلق» و«طسم» ... في «الإبداع».

٢ دا، مل: الكل/غب: ل.

٣ حم، غب، مل: + يكن.

٤ مل (ل): يكن.

٥ دا، حم، مل: يكون.

٦ دا، مل: - على.

٧ دا، حم، غب: هذا.

٨ غب: محتاج/مل: يحتاج.

٩ حم: فالله.

١٠ دا: - الشيخ.

١١ حم: الأمين.

١٢ حم: بارك/غب: تبارك.

١٣ حم، غب: نعم.

١٤ غب: جوده/مل: - والله تعالى يمدّ ... بمَنّه وسعة رحمته.

١٥ غب: + ربّ العالمين/مل: والصلوة على رسول الله والتوفيق من الله تعالى.

١٦ حم: والصلوة على خير خلقه.

١٧ حم: - النبي.

١٨ حم: - وصحبه أجمعين؛ + تمّت الرسالة/غب، مل: - أولاً وآخراً ... أجمعين.

منابع

- ابن أبی أصیبعہ، أحمد بن قاسم، عیون الأنبیاء فی طبقات الأطباء، القاهرة، المطبعة الوهبيّة، ۱۲۹۹ ق.
- ابن خلکان، أحمد بن محمد، وفيات الأعیان وأنباء أبناء الزمان، تصحیح: إحسان عباس، بیروت، دارالثقافة، ۱۹۶۸ م.
- ابن سینا، ترجمة رسالة أضحویة، تصحیح، مقدّمه و تعليقات: حسین خدیوچم، تهران، انتشارات اطلاعات، ۱۳۶۴ ش.
- ابن سینا، «النیروزیة»، در: تسع رسائل فی الحکمة والطبیعیات، مطبعة الجوانب، قسطنطنیة، ۱۲۹۸ ق.
- ابن سینا، «النیروزیة»، در: رسائل ابن سینا، قم، انتشارات بيدار، ۱۴۰۰ ق.
- ابن سینا، «النیروزیة»، در: مبحث عن القوى النفسائیة أو کتاب فی النفس علی سنة الاختصار، نشره وقدم له إدورد کرنیلوس فنديک، مكتبة بيبليون، جبيل، لبنان، ۱۳۲۵ ق.
- ابن سینا، «النیروزیة»، در: نوادر المخطوطات (المجلد الثاني)، تحقیق: عبدالسلام هارون، دارالجيل، بیروت، ۱۴۱۱ ق.
- ابن ندیم، محمد بن اسحاق، الفهرست، ترجمه: محمدرضا تجدد، تهران، اساطیر، ۱۳۸۱ ش.
- البيهقي، ظهير الدين، تاريخ حكماء الإسلام (تتمة صوان الحکمة)، تحقیق: محمد كردعلى، دمشق، مكتبة ترقى، ۱۳۹۶ ق.
- تهرانی، محمدحسن آقا بزرك، الذريعة إلى تصانيف الشيعة، گردآورنده: احمد بن محمد حسینی، لبنان (بیروت)، دار الأضواء، ۱۴۰۳ ق.
- حموی، یاقوت بن عبدالله، معجم الأدباء، محقق: احسان عباس، بیروت، دار الغرب الإسلامی، ۱۹۹۳ م.
- خیراندیش، عبدالرسول، «طمغاج در منابع قرن هفتم هجری به عنوان نامی برای مغولستان»، در: تاریخ ایران، شماره ۵/۷۱، زمستان ۱۳۹۱- پاییز ۱۳۹۲ ش.
- ذاکری، مصطفی، «تاریخچه ابجد و حساب جمل در فرهنگ اسلامی»، در: معارف، شماره ۵۰، مرداد- آبان ۱۳۷۹ ش.
- رسائل إخوان الصفاء و خلائن الوفاء، بیروت، الدار الإسلامیة، ۱۴۱۲ ق.
- سمعانی، عبدالکریم بن محمد، الأنساب، تصحیح و تعليق: عبدالرحمن بن یحیی معلمی، هند (حیدر آباد)، مطبعة مجلس، دائرة المعارف العثمانیة، ۱۳۸۲ ق.
- سجستانی، أبو یعقوب، «تحفة المستجیین»، در: خمس رسائل اسماعیلیة، تحقیق و تقديم: عارف تامر، سامیة- سوریا، دارالإنصاف، ۱۹۵۶ م.
- سجستانی، أبو یعقوب، كشف المحجوب، با مقدمه هنری کربن، پاریس، انجمن ایران شناسی فرانسه در ایران، ۱۹۸۸ م.
- الشهرزوري، محمد بن محمود، تاريخ الحكماء قبل ظهور الإسلام وبعده (نزهة الأرواح وروضة الأفراح)، محقق: عبدالکریم أبو شورب، فرانسه (پاریس)، دار بيبليون، ۲۰۰۷ م.
- صفدي، خليل بن أبيك، الوافي بالوفيات، تحقیق هلموت ريتز، بیروت، دار نشر فرانز شتاينر، ۱۴۰۱ ق.

- فيومي، احمدبن محمّد، المصباح المنير في غريب الشرح الكبير، قم، مؤسسه دارالهيجرة، ١٤١٤ ه.ق.
- قفطى، جمال الدين يوسف، إخبار العلماء بأخبار الحكماء، مصر، دارالكتب الحديثية، ١٣٢٦ ق.
- مرتضى زبيدي، محمّدبن محمّد، تاج العروس من جواهر القاموس، بيروت، دارالفكر، ١٤١٤ ق.
- مهدوى، يحيى، فهرست نسخه‌هاى مصنفاى ابن سينا، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ١٣٣٣ ش.
- نعمة، أنطوان و...، المنجد في اللغة العربية المعاصرة، بيروت، دارالمشرق، ٢٠٠٠ م.
- Avicenna, *The life of IBN SINA*, A critical edition and annotated translation by William Gohlman, Albany, New York, State university of New York press, 1974.
- Gutas, D., *Avicenna and the Aristotelian Tradition*, Introduction to Reading Avicenna's Philosophical Works, Leiden, Brill, 1988.